

УДК 336.1

*О.В. МАРЦЕНЮК–РОЗАРЬОНОВА, кандидат економічних наук, доцент
Вінницький національний аграрний університет*

Шляхи подолання дефіцитності бюджету

Постановка проблеми. Стан загальнодержавних фінансів – один із найважливіших економічних показників кожної країни. Щойно держава стала планувати свої доходи, як з'явилася проблема їх збалансування, у тому числі за рахунок бюджетного дефіциту. Зростання останнього спричиняє в країні посилення інфляційних процесів, кризу у сфері державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах і, як наслідок, погіршення соціально-економічного стану в суспільстві. Бюджетний дефіцит характерний нині більшості розвинутих країн, він є індикатором стану економіки, тому це проблема часу, їй приділяється традиційно багато уваги як із боку фахівців-економістів, так і країни загалом.

Проблеми фінансування дефіциту державного бюджету є надзвичайно важливими в науковому плані. Існують різні погляди щодо результативності проведення таких операцій. Це пов'язано з тим, що дефіцитне фінансування неоднозначно впливає на розвиток країни. Досягнення позитивних результатів нерідко супроводжується виникненням негативних наслідків, які можуть навіть перевищити заплановані поліпшення. У періоди економічних криз та фінансових потрясінь проблеми зведення бюджету з дефіцитом і забезпечення його фінансування ще більше ускладнюються. Дослідження проблем виникнення й подолання бюджетного дефіциту є особливо актуальним на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням бюджетного дефіциту, причинам його виникнення та способам збалансування займаються багато відомих вітчизняних та іноземних економістів, серед

яких: Л. Гордєєва, Л. Довгань [1], Н. Редіна, К. Самсонова, Р. Колеснікова, Н. Білоусова, С. Федосова, В. Опаріна, В. Дем'янишина, В. Кудряшова, Р. Максимів [3], І. Нечаук [4], Л. Омелянович, Н. Орловська [5], Л. Сафонова, Т. Паєнтко [8] й інші. Деякі з авторів розцінюють бюджетний дефіцит як негативне явище, оскільки його фінансування на основі грошової емісії веде до інфляції, за допомогою не емісійних засобів – до зростання державного боргу. Інші ж звертають увагу на позитивний вплив його фінансування, тому що воно розширює сукупний попит, який у свою чергу впливає на зростання виробництва та зайнятості. Але негативних наслідків бюджетний дефіцит має більше, ніж позитивних.

Мета статті – дослідження проблем і визначення шляхів подолання бюджетного дефіциту в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Бюджетний дефіцит – це фінансове явище, що необов'язково належить до ряду надзвичайних подій. У сучасному світі немає держави, яка в ті чи інші періоди своєї історії не зіткнулася б із бюджетним дефіцитом. Як правило, бездефіцитні бюджети мають лише ті країни, які володіють дорогими природними ресурсами.

В Україні бюджетні дефіцити набули хронічного характеру, що спричиняло поглиблення фінансової нестабільності. Вони дають поштовх інфляційним процесам та відволікають значні обсяги фінансових ресурсів із приватного сектору [5, с. 29].

Дефіцит бюджету не можна однозначно оцінювати позитивно або негативно, оскільки все залежить від природи походження дефіциту й способу його фінансування. Як-

що мова йде про активний дефіцит, коли держава інвестує в економіку, стимулюючи зростання ВВП, то такий дефіцит є інструментом фіскального регулювання економіки. Якщо ж маємо справу з пасивним дефіцитом, коли кошти спрямовуються на покриття поточних видатків (у т. ч. соціальних трансфертів), то дефіцит є інституціональною деформацією, яка гальмує економічний розвиток.

Бюджетний дефіцит і невиконання дохідної частини усіх бюджетів викликано рядом об'єктивних та суб'єктивних причин:

недосконалістю фінансового й податкового законодавства з питань організації справляння платежів і забезпечення наповнюваності бюджетів усіх рівнів. Обсяги "тіньового" сектору економіки коливаються в межах 50% ВВП. З цієї причини бюджети усіх рівнів недоодержують щорічно понад 10 млрд грн;

недостатнім контролем із боку держави щодо руху готівки та наявністю неконтрольованих її потоків поза банківськими установами, що призводить до ухиляння від оподаткування понад третини платників податків;

спадом виробництва ВВП. Втрати доходів бюджету з цієї причини становлять близько 1 млрд грн;

погіршенням розрахунково-платіжної дисципліни й зростанням заборгованості підприємств перед бюджетом. Недонадходження до бюджету з цього приводу становлять 5 млрд грн;

зростанням обсягів бартерних операцій, що призводить до щорічних втрат доходів бюджету в розмірі 1,5-2 млрд грн [4, с. 211].

Бездефіцитний бюджет – об'єктивна вимога нормального економічного розвитку держави, що зумовлює необхідність проведення бюджетно-податкової політики.

Фактичний дефіцит державного бюджету складається під впливом дискреційної бюджетно-податкової політики (структурний

дефіцит) і циклічних коливань в економіці (циклічний дефіцит). Перевищення фактичного дефіциту над структурним дає циклічний дефіцит, а перевищення структурного дефіциту над фактичним, навпаки, циклічний надлишок. Зміна абсолютного розміру циклічного дефіциту визначається змінами в структурі податків і державних витрат, автоматична зміна яких відповідає змінам рівня реального обсягу виробництва, інфляції та безробіття залежно від фази економічного циклу.

В Україні формування бюджету з дефіцитом зумовлюється тим, що існує велика необхідність у проведенні негайних реформ у багатьох сферах життєдіяльності держави, фінансуванні розвитку інфраструктури, поліпшенні якості адміністративних і соціальних послуг. Для їх забезпечення необхідно залучити додаткові джерела фінансування активнішим використанням економічного потенціалу країни. Надходження до бюджету безпосередньо залежать від стану виробництва. У свою чергу можливість утримувати соціальну сферу, забезпечувати належний рівень соціального захисту населення залежить від обсягів надходжень до бюджету. Країна останніми роками подвоїла свої борги. Це не просто багато, це катастрофічні цифри. Вплив грошей із бюджету значно перевищує надходження (деклароване збільшення дохідної частини Державного бюджету України на 2014 рік порівняно з бюджетом минулого року на 5,8% (до 392,4 млрд грн) відбудеться виключно за рахунок потенційної інфляції) [2].

Цілком ідеального варіанта рівноваги існувати не може, тому постає проблема розподілу коштів та поповнення державного бюджету. Однією з головних проблем є перевищення видатків над доходами, тобто дефіцит бюджету. Для детальнішого подальшого дослідження стану дефіциту бюджету проаналізуємо деякі показники (табл.).

Державний бюджет України з 2010 по 2014 роки*

Рік	Доходи		Витрати		Сальдо	% ВВП (дефіцит бюджету)
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	
2010	240 477,1	22,21	303 596,4	28,04	64 416,8	5,95
2011	314 572,5	23,89	333 459,5	25,33	23 554	1,79

2012	445 400	31,61	395 661,8	28,08	53 387,4	3,79
2013	339 180	24,07	403 403	28,63	64 708	4,59
2014	392 600	23,75	471 300	28,51	71 600	4,33

*Джерело: Закон України «Про державний бюджет України на 2014 рік» [2].

Аналізуючи дані Міністерства фінансів України можна простежити, що доходи держбюджету за 2010 рік становили 240 млрд 477,1 млн грн, видатки – 303 млрд 596,4 млн грн, а дефіцит держбюджету – 64 млрд 416,8 млн грн.

Дефіцит держбюджету в 2011 році порівняно з 2010-м скоротився в 2,7 раза – до 23,554 млрд грн. Доходи держбюджету в 2011 році становили 314 млрд 572,5 млн грн, що на 73 млрд 957,2 млн грн (30,7%) більше, ніж відповідний показник у 2010 році. Витрати в 2011 році дорівнювали 333 млрд 459,5 млн грн. За 2012 рік дефіцит становив 53 млрд 387,4 млн грн. Порівняно з 2011-м, він збільшився в 2,3 раза. Доходи 2012 року були 445,4 млрд грн, а витрати – 395,6 млрд грн.

Дефіцит Державного бюджету України в 2013 році – 64,708 млрд грн, що на 21,2% більше, ніж у 2012-му. В 2013 році доходи держбюджету становили 339,180 млрд грн – на 2% нижче, ніж у 2012 році, а витрати держбюджету в 2013 році – 403,403 млрд грн, що на 2% більше, ніж роком раніше. Касові видатки загального фонду становили 360,841 млрд грн [6].

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» доходи у держбюджеті становлять 392,6 млрд грн, а обсяг видатків і надання кредитів передбачено у розмірі 471,3 млрд грн. Граничний обсяг дефіциту заплановано на рівні 71,6 млрд грн, що дорівнює близько 4,33% ВВП [2].

Заплановано нереалістичні доходи бюджету – 392,6 млрд грн. Причому 325 млрд грн – це податкові надходження (83%). Зростання доходів порівняно з минулим роком (351, 1 млрд грн) на 11,8%. Це при падінні економіки в 2013 році на 0,6%. Тобто, однозначно потрібно зазначити про завищений прогноз основних макропоказників, як й у випадку з бюджетом на 2013 рік [6].

В Україні розв'язання проблем із незбалансованістю бюджету розпочалося з при-

йняття Програми економічних реформ Президента України на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", нової редакції Бюджетного кодексу, прийняття Податкового кодексу, Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи".

Проте для покриття дефіциту бюджету уряд України використовує неефективні джерела: приватизація державного майна, облігації внутрішньої державної позики, зовнішні запозичення. Метою проведення державних запозичень є покриття бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях, цільового фінансування різноманітних програм, поповнення необхідних резервних активів, а також рефінансування раніше здійснених державних запозичень.

За даними Міністерства фінансів України, протягом останніх півтора року обсяги державного боргу зросли з 473 млрд грн до 552 млрд, в основному ріст був зумовлений суттєвим збільшенням внутрішніх запозичень, які з початку 2012 року до жовтня 2013-го зросли з 173 млрд 707,7 млн грн до 261 млрд 529 млн грн [6].

З одного боку, внутрішні запозичення є менш небезпечними ніж зовнішні, адже вони не спонукають до вивезення матеріальних цінностей із країни, а до перерозподілу доходів у середині її, з іншого – вони стимулюють інфляцію та знижують інвестиційну активність. Вагомою складовою зростання внутрішнього боргу є заборгованість уряду в секторі господарських відносин із реальним (виробничим) сектором економіки.

Держборг України відносно ВВП не знає суттєвих змін, хоча внутрішня його частина постійно збільшується, а до 2016 року МВФ прогнозує його скорочення до 35%. Найбільший обсяг боргу відносно ВВП в нашій країні був зафіксований у 1999 році – 61%, найменший у 2007-му – 12,3% [6].

Відповідно до законопроекту № 3000, який оприлюднений на сайті Верховної Ради,

обсяг державних запозичень на 2014 рік прогнозується у сумі 151 895,4 млн грн, що на 22 492,5 млн більше плану на 2013 рік, у тому числі: зовнішні — 36 975,0 млн грн, або на 435 тис. грн більше плану на 2013 рік, внутрішні — 114 920,4 млн грн, або на 22 057,5 млн грн більше плану на 2013 рік. Таким чином, зовнішні запозичення в 2014 році становили 24,3% від загального обсягу надходжень, а внутрішні — 75,7%, сказано в пояснювальній записці до законопроекту. Граничний обсяг державного боргу на 31 грудня 2014 року в проекті держбюджету визначено у сумі 580,1 млрд грн [7].

Основною причиною росту запозичень у нашій країні є неспроможність фінансування соціальних програм і постійний дефіцит платіжного балансу, а в розвинутих країнах світу основна маса запозичень спрямовується на реалізацію масштабних національних проектів, розвитку інфраструктури та перспективних галузей економіки.

Найкращим з існуючих методів скорочення державного боргу є зростання обсягів експорту товарів і послуг, які сприяють надходженню грошової маси в країну, як результат — надходжень до бюджету. Проте порівняно з січнем-серпнем 2012 року, за даними Держслужби статистики, в Україні зафіксовано скорочення експорту товарів на рівні 9,1%, тому така перспектива для нашої країни є малоімовірною [1, с.123].

Висновки. Проблема подолання дефіциту бюджету в Україні є однією з найважливіших та найсуперечливіших фінансових проблем.

Низькі темпи розвитку світової економіки й економіки країн Єврозони, нестабільність на світових фінансових і товарних ринках вплинули на економічний розвиток України у 2013 році, особливо орієнтованих на експорт галузей економіки. Відповідно уточнення очікувань щодо розвитку економіки у 2013 році вплинуло на коригування основних макроекономічних показників, які використовували для розрахунків показників проекту Державного бюджету України на 2014 рік, порівняно з показниками, що враховані у проекті Основних напрямів бюджетної політики на 2014 рік.

Для забезпечення досягнення рівня дефіциту в запланованих межах у 2013-2014 роках більшість країн, зокрема й Україна, вимушені проводити жорстку бюджетну політику щодо скорочення видатків бюджету, в тому числі соціальних, а також підвищення податкового навантаження на економіку [3, с. 14].

Бюджетний дефіцит вимагає постійного пошуку шляхів його подолання, тобто збалансування доходів і витрат бюджету. З метою зниження бюджетного дефіциту необхідно:

- забезпечити оптимальний рівень податкових вилучень для формування бюджетів усіх рівнів та створення сприятливих умов для підприємницької діяльності;

- залучити до інвестиційної сфери особисті заощадження населення;

- забезпечити фінансову підтримку малого й середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого та середнього підприємництва;

- посилити відповідальність суб'єктів господарювання та їхніх керівників, зокрема особисту майнову та кримінальну відповідальність, за дотриманням вимог законодавства, своєчасність і повноту розрахунків із бюджетом та державними позабюджетними фондами;

- скоротити видаткову частину бюджету: зменшити витрати на фінансування управлінських структур, створити жорсткий контроль за виплатою державних коштів;

- перейти від бюджетного фінансування до системи надання субсидій, субвенцій, інвестиційних позик суб'єктам господарювання;

- запровадити науково обґрунтовану систему прогнозування рівня показників, що беруться за основу формування доходів і видатків бюджету, використовувати при бюджетному плануванні нормативи бюджетної забезпеченості;

- удосконалити нормативно-правове забезпечення бюджетного процесу.

На сучасному етапі уряд повинен постійно контролювати розмір бюджетного дефіциту, інакше він дестабілізує впливатиме на соціально-економічний розвиток країни. Необхідно приділяти більше уваги збільшенню доходів держави поліпшенням податкової системи, удосконаленням приватиза-

ції державного житла, поліпшенням фінансового стану суб'єктів господарювання та створенням привабливого інвестиційного

середовища для поживлення інвестиційної діяльності й нарощування обсягів інвестицій у національну економіку.

Список використаних джерел

1. Довгань Л.П. Теорія і практика фінансування дефіциту Державного бюджету України на сучасному етапі / Л.П. Довгань, І.О. Пімонова // Зб. наук. праць Нац. ун-ту державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 118-125.
2. Про Державний бюджет України на 2014 рік : Закон України від 16.01. 2014 р., № 719-VII (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.
3. Максимів Р.Д. Бюджетний дефіцит в Україні та шляхи його подолання / Р.Д. Максимів // Тенденції розвитку економіки у 2014 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 31 січ. 2014 р.) – С. 13-16.
4. Нечаюк І.Б. Шляхи подолання негативних наслідків бюджетного дефіциту в державі / І.Б. Нечаюк // Економічний форум. – 2014. – Вип. 1. – С. 209-213
5. Орловська Н. Дефіцит державного бюджету і джерела його фінансування / Н. Орловська // Вісн. НБУ. – 2010. – №5. – С. 28-30.
6. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.
7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Паєнтко Т.В. Інституціональна природа дефіциту бюджету та державного боргу в Україні / Т.В. Паєнтко // Економіка промисловості. – 2013. – № 1-2 (61-62). – С. 181-187.
9. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2014 рік: Розпорядження КМУ від 27.03.2013 р. № 213-р.
10. Owsiak S. Finanse publiczne. Teoria i praktyka / S. Owsiak. – Warszawa: WNPWN, 2001. – 562 s.
11. Rutkowski A. Zarządzanie finansami /A. Rutkowski. – Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2003.
12. Finanse / Red. nauk. J. Zarzecki. – Białystok: WSE, 2000. – Т. 1,2.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014 р.

*

УДК 368.5 63.002.2:133.2

Ю.В. АЛЕСКЕРОВА, кандидат экономических наук,
старший научный сотрудник, докторант
Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

Агрострахование как инструмент управления рисками в сельском хозяйстве

Постановка проблемы. Сельскохозяйственное производство характеризуется высокой степенью рисков. Это связано с тем, что оно является сферой деятельности, на успешность которой в значительной степени влияют разнообразные погодные и климатические факторы, действие которых во многих случаях контролировать невозможно. К тому же сельскохозяйственные производители сталкиваются и с таким рисками, как колебание цен, изменения урожайности, не-

последовательность государственной политики. Следствием действия этих рисков являются значительные колебания доходов по годам. К этому следует прибавить риски стихийных бедствий и чрезвычайных ситуаций. Вполне понятно, что такие естественные опасности, как засуха, град, паводок, могут привести к очень серьезным производственным потерям. Поэтому во многих странах государство активно вмешивается в ситуацию, пытаясь таким способом уменьшить проблемы, связанные с рисками сельхозпроизводства. Однако на данном этапе лишь государственными интервенциями де-

© Ю.В. Алескерова, 2014